

Ljussättningens grunder

Stil

Vilken stil är det på det som ska ljussättas? Scenkonst, utställning, offentlig miljö etc.? Är det teater, dans, musik eller allt på en gång som en musikal? Är det fars eller drama? Balett eller hiphop? Är det klassisk musik eller hårdrock? Synlig eller dold rigg? Prata med regissör eller annan konstnärligt ansvarig för helheten. Fråga bland annat om stil, tankar och budskap, viktiga vändpunkter, dramaturgin med mera. Ibland kan det även vara bra att läsa på om stilen och epoken.

Körningen

Hur ska ljuset köras för att passa stilen? Långsamma toningar eller snabba kast? Blackout eller fadeout? Mycket blink och vift eller bara stillastående?

Atmosfär

Vilken atmosfär ska ljuset bidra till att skapa? Frågor man kan ställa är:

Var är det? Vilken tid på dygnet? Inne eller ute?

Hur är stämningen? Hotfull, romantisk, lustfylld, tragisk etcetera?

Här finns hur många möjligheter som helst. Låt kreativiteten flöda. Var inte rädd för att testa olika vinklar, färger, styrkor, mönster¹ med mera. Tänk bara på att vara konsekvent och inte röra till det med för många färger med mera. Glöm inte stilen.

Prata med scenograf, kostymör och andra medskapande och titta på ritningar och modeller över scenografi, kostym, rekvisita mm.

Kolla efter någon färgskala, symboler och strukturer.

Om det är en utställning med konst eller foton, till exempel, bör man fråga konstnären eller fotografen vad den vill förmedla samt i vilken miljö bilderna eller skulpturerna är gjorda. Ljussättningen bör komma så nära ljuset som var vid kreerandet av föremålet i fråga som möjligt². Alternativt förstärka budskapet, känslan etcetera.

Körningen

Ska ljuset tona långsamt³ för att skapa en känsla av solnedgång? Ska ljuset tändas tvärt som att någon går in i ett rum och tänder upp?

Visibilitet

Hur starkt behöver ljuset vara för att se det man ska på rätt sätt? Är det något som inte ska synas?

¹ Det finns massor av trevliga gobos. Vanligast är "brakeup" som ger en känsla av ljus genom löv-verk eller "jalusi" som liknar ljus genom en persienn. Man kan även använda olika typer av projektorer och LED-väggar eller varför inte en rörlig projektor.

² Färger i ett konstverk kan upplevas helt annorlunda i olika typer av ljus. Just den biten går jag inte in på här eftersom det skulle ta för stor plats. Även bakgrunden kan vara viktig. Fotografer bearbetar ofta sina bilder i datorn och har kanske haft en mörk miljö omkring skärmen. Då ska kanske även den färdiga bilden framställas mot en neutral mörk bakgrund. Till exempel med en profilspot som skär bilden så att inget ljus hamnar bakom på väggen bakom samt ganska skumt i övriga rummet.

³ Ett typexempel på långsamma toningar mellan ljusbilderna är "Vem är rädd för Wirgina Wolf". Där utspelar sig pjäsen från sen eftermiddag, genom hela natten och fram till gryningen. Övergången från sent dagsljus till natt och tidig gryning kan ske så långsamt så att man inte märker det.

Tänk på att om publik sitter långt bort från scen så behövs starkare ljus än för publik som sitter nära. Svår avvägning ibland men tänk att en stor scen och salong kräver mer ljus än en liten scen med publiken nära.

Ibland kanske det inte är så viktigt att se aktörerna så tydligt. Var inte rädd för att testa andra vinklar, ljusstyrkor, färger med mera.

Något man lätt glömmar är dels ledljus bakom scen, dels salongsljuset. Ibland kan det vara bra att även tänka in det ljuset. För stor kontrast mellan det ljuset och scenljuset kan göra det jobbigt för ögonen att adaptera mellan de olika ljusstyrkorna.

Om man ljussätter en utställning bör ljuset vara ganska svagt i passagerna mellan montrar och konstverk. Lagom så man ser var man sätter fötterna och kan läsa texter. Utställningsljuset bör dock vara lagom starkt. Dock ej för starkt⁴. Tänk på att ögat måste hinna adaptera mellan motiv och passage. Tänk även på att äldre behöver mer ljus än yngre.

I offentliga miljöer ute på kvällstid, behöver ljuset sällan vara starkt eftersom kontrasten till kvällsmörkret kan bli för stark och bländande.

Körningen

Hur starkt eller svagt behöver ljuset vara? Börja gärna med för mycket ljus och dra ner styrkan till lagom nivå. Man kan naturligtvis göra tvärt om men då finns risken att man drar upp och drar upp och till slut står allt på fullt.

Ibland kan man lura ögat genom att ha starkt ljus under spelscenen för att blackout ska upplevas som så mörk som möjligt för att dölja ett scenbyte. Fast överlag kan ljuset ofta vara svagare än man tror. Ögat klarar mer än man tror. Så även kameror nu för tiden. Glöm bara inte bort stilen och helheten.

Selektivitet

Vad ska synas när? Selektivitet handlar om att styra publikens ögon mot rätt fokus. Inom film använder man kameran och utsnittet i bilden för att visa vad som är relevant för stunden. På scenen får man göra det med ljuset.

Det man ser, hör man bättre.

Ett typiskt tillfälle att hjälpa publiken att se det dom hör är i musiksammanhang där man kan lyfta fram solisterna.

Ibland vill regissören göra en "bubbla" med bara en skådespelare. Regissörens tanke brukar då vara att skapa ett isolerat fokus runt skådespelaren för att ge en illusion av att rollkaraktären befinner sig i en tankebubbla eller liknande⁵.

I en utställning kan man diskutera med utställarna vad som är viktigast att se.

Tänk på att ögat alltid dras till ljuset.

Körningen

Ska ljuset tona långsamt mellan händelsernas centrum eller klippa tvärt?

Oftast behövs det inte så stor skillnad i ljusstyrka för att styra betraktarnas ögon.

Är följespottar ett passande alternativ för stilen⁶?

⁴ Vissa föremål kan vara extra känsliga för UV-ljus, värmestrålning eller starkt ljus.

⁵ Balkongscenen i "Romeo and Juliet" är en klassisk scen där man kan isolera först Romeo och sedan Juliet i en varsin bubbla när de "tänker högt" om sina känslor och om vad de ser.

⁶ I musikalen "Phantom of the Opera" användes totalt sju olika följn med smal kägla för att följa aktörernas ansikten på scen. Anledningen var att inte slå sönder resten av ljussättningen med en massa frontljus vilket skulle förstöra hela scenbilden och stämningen.

"Cabaret", musikalen, där väljer man ofta att låta konferencieren synas i någon form av följespotskägla. På så sätt blir det mer tydligt att konferencieren har en mer betraktande och kommenterande roll.

Dimension

Hur ska ljuset sättas för att motivet ska se tredimensionellt ut i en tredimensionell miljö? Mycket handlar om placeringar av strålkastare och riktningar samt lagom balanserade nivåer på ljusstyrkorna.

Ofta har man ett par strålkastare snett framifrån var sitt håll samt en ovan snett bakifrån. Men varianterna är många.

Ibland räcker det med bara en ljuskälla från någon juste vinkel och att låta skuggan skapa dimensionen. Eller varför inte låta aktören vara mörk mot en ljusare bakgrund?

Var inte rädd för skuggor, låg och högdagrar, olika färger och nyanser. Allt sådant kan ge en dynamik i ljuset. Glöm bara inte visibiliteten och selektiviteten.

Tänk även på att inte blända publiken i onödan⁷. Kan vara en bra effekt för att förstärka ett slut i en låt eller för att blända publiken så de inte kan se vad som händer i ett scenbyte till exempel.

I offentliga miljöer bör bländningar och reflektioner undvikas helt.

Körningen

Hur starkt eller svagt behöver ljuset vara på olika kretsar för att det ska bli balans i dimensionen?

Tankekedja

Vilken stil och atmosfär är det på det som ska ljussättas? Kan man styra publikens blickar så att de kan se rätt aktörer tredimensionellt i en tredimensionell miljö.

Resultatet

Lyssna gärna på hur andra upplever ljussättningen men var sparsam med att kompromissa och göra omfattande förändringar. Det är bara du som ljussättare som har greppet om helhetsbilden. Släpp inte den!

≈ Känns det bra så är det bra. Lita på dina känslor och ditt omdöme!⁸≈

Conny Åhs

⁷ Tänk på att även reflektioner från barndoors eller blanka ytor kan blända. Var extra försiktig med speglar, inglasade tavlor och glasmontrar.

⁸ Även om det känns bra så måste man tänka på säkerheten. Man bör tänka miljömedvetet och man kan tänka ekonomiskt.